

УДК 821.161.2.09-053.4

Грузьова О.В.,

викладач циклової комісії української мови і літератури

Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

АНІМАЛІСТИЧНІ ТВОРИ Б. ГРІНЧЕНКА ТА М. ЗАГІРНОЇ:

ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО

ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається внесок Б.Д. Грінченка в розвиток анімалістичної літератури для дітей, особливості та класифікація анімалістичних творів, написаних ним у співавторстві з М. Загірньою.

Ключові слова: анімалістика, казка, оповіданнячка, жанр.

...Про всі живі тварини люди кажуть, мовби вони нетямущі,
нічого не розуміють... Як людина...помилляється...

Б. Грінченко

Борис Грінченко – письменник, педагог, лексикограф, літературознавець, етнограф, історик, публіцист, громадсько-культурний діяч, творчість якого привертала увагу не одного покоління, а життя є прикладом величезної сили волі, наполегливості та завзяття.

Значним є і творчий доробок митця: від реалістичних оповідань про обездолене дитяче життя («Сама, зовсім сама» (1885); «Украла» (1891); «Дзвоник» (1897) та ін.); повістей з життя села («Серед темної ночі» (1900); «Під тихими вербами» (1901)) та інтелігенції («Сонячний промінь» (1890); «На розпутті» (1891)); збірок поезій («Пісні Василя Чайченка» (1884); «Під сільською стріховою» (1886); «Під хмарним небом» (1893) та ін.); історичних драм («Серед бурі» (1897); «Степовий гість» (1897); «Ясні зорі» (1884–1900)) до творів для наймолодших, що зачаровують неймовірним світом природи («Казки» (2013); «Розум та почуття у живої тварі» (1891)).

Працюючи у народній школі Христини Алчевської (с. Олексіївка, 1887–1894), Б. Грінченко чітко усвідомлює власну місію – виховати, навчити дитину не лише грамоти, а й умінню думати, спостерігати, любити оточуючий світ. Саме це прагнення й зумовило звернутися письменника, у співпраці з дружиною М. Загірньою, до жанру анімалістки.

Відомо, що цей жанр у різні часи привертав увагу багатьох письменників, а саме: Фелікса Зальтена (Австрія), Редьярда Кіплінга, Алана Мілна, Джона Толкіна, Енід Блайтон (Англія), Джоеля Харріса, Уолта Діснея (сценарист) (США) та ін. В українській літературі XIX ст. до нього зверталися Леонід Глібов, Євген Гребінка, Юрій Федъкович, Олена Пчілка (байки), Іван Франко, Михайло Коцюбинський (казки). Зображені тварини, птахів, комах та рослин крізь призму людського світовідчування, надаючи їм властивостей людського характеру, письменники-анімалісти не лише висміювали вади людського характеру, а й, за словами І. Франка, ставили перед собою завдання виховати в дитині «перші і міцні основи замилування до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися близько її творам, прислухатися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й просліджувати її великі загадки» [3, 167]. Це завдання ставило перед собою і подружжя Грінченків.

Мета статті дослідити анімалістичні твори Б. Грінченка та М. Загірньої, з'ясувати роль казок та оповідань про тварин у формуванні юної особистості.

Як зазначалося, до жанру казки письменник звертається, працюючи вчителем у народній школі Х.Д. Алчевської. Він розуміє нагальну потребу у створенні дитячої книжки саме рідною мовою. З цією метою Б. Грінченко переробляє народні казки, завіршовує їх, вважаючи, що «читати віршем казки і легше, і цікавіше; таку казку швидше і напам'ять вивчити» [2, 4].

Так, у 1894 р. у Львові виходить «Книга казок віршами». Героями казок «Сірко», «Могутній комар», «Риб'ячі танці» є лінівий собака Сірко, «непереможний» Комар, хитра Лисичка та справедливий Лев. Казкові персонажі, потрапляючи у безвихідні ситуації через свої негативні риси характеру, намагаються виплутатися, звертаючись до різних хитрощів, але це їм не вдається. Так, у казці «Риб'ячі танці» Лисичка гине, оскільки Лев, зрозумівши, що його намагаються обдурити, карає брехуху:

Хоч пан лев і сам обіда
Баранами та волами,
А голодний не гідудє
І нечистими свинями,

*Дак то він і лев на теє,
Щоб з підданців драти шкуру,
Інші ж мусять просту мати,
А не левову натуру [2, 72].*

Герой однойменної казки – собака Сірко, не хоче чесно працювати, тікає з дому й товаришує з вовком, але побитий за крадіжку овець, розуміє свою провину і стає «працьовитий». А зухвалий комар з казки «Могутній комар», який повірив у те, що «світ ще дужчого не знав», кидає виклик левові, та, «здолавши» царя звірів, заплутується у павутинні і безславно гине.

У віршах-казка Б. Грінченка не має відкритого осуду геройв, дитина сама має оцінити ситуацію і зробити власний висновок. Таким чином він спонукає малих читачів до роздумів, виховує у них почуття відповідальності за скосне.

У книзі «Розум та почування у живої тварі» письменник знайомить дітей зі звичками багатьох тварин. Композиційно твір складається з чотирьох частин, у яких розповідається про комах, птахів, тварин як розумних істот. Кожна частина – це окрема розповідь про навколишній світ. Так, з першої частини діти дізнаються про життя мурашок, спостерігають за їхньою поведінкою, порівнюють устрій їхнього життя з людським. «Так само як у людей є всякі народи, так і в мурашок не однакові породи. Як у людей народи поміж себе воюють, так і в мурашок» [1, 3].

У другій частині йдеться про крячик, пташок схожих на чайок, які намагаються врятувати свою поранену подружку від стрільця; розумних гусей, що вміють рахувати; справжній пташиний суд; танці райських пташок.

З третьої частини діти дізнаються про вірного кота Петра та як звірі – слон, бегемот, ведмідь – дякували лікарів за допомогу: «А як скінчилася операція, і слон побачив свій зуб у руках лікаря, то він почав гладити лікаря своїм довгим носом і силкувався виявити йому свою радість» [1, 5].

Розповідь про слонів продовжується і в четвертій частині. Далі автор знайомить дітей з красвидами Швейцарії й Італії та собаками-рятівниками Бобом і Діамантом. Так, не можуть залишити дітей байдужими вчинки Боба, який виносить з вогню маленьку дівчинку, та Діаманта, який вириває з-під снігу хлопчика і повертає його бать-

кам. Письменник досліджує поведінку мавп, їхню мову. Свої розповіді Б. Грінченко намагається науково обґрунтувати, посилаючись на праці Дарвіна, Гарднера та ін. У висновку письменник закликає любити і оберігати природу, пам'ятаючи, що тварини – наші друзі.

Отже, читаючи ці твори, діти отримували знання з географії, ознайомлювалися з розмаїттям тваринного світу.

Анімалістичні оповідання Б. Грінченка вчать думати, спостерігати, робити висновки, а тому є незамінними, на нашу думку, і в сучасному світі інформації.

Слід зазначити, що над виданням «Розум та почування у живої тварі» Б. Грінченко працював разом зі своєю дружиною М. Загірньою. Саме вона переклала 142 «Оповіданнячка про розум та почування у живої природи», які увійшли до цієї книги. Письменниця визначає жанр творів – «оповіданнячка», що свідчить про їх невеликий розмір. Дійсно, деякі з них за обсягом – це лише кілька речень: «Бджоли захищаються», «Собака сухарі розмочує», «Лисиця ловить крабів», «Хитра капра», «Заздрий гусак».

У виданні книги за 1918 р оповідання розміщені хаотично, що дає змогу в цілому охопити різnobарвний світ природи, змальований письменницею. Твори тематично можна класифікувати на:

- оповідання з життя комах (бджіл, мурашок, мух, павуків);
- оповідання з життя плазунів (зміїв);
- оповідання про життя птахів (журавлів, галок, граків, гусей та ін.);
- оповідання з життя риб, раків;
- оповідання з життя свійських та диких тварин (кіз, коней, лисиць, зайців, собак, слонів, котів, мавп та ін.).

Описуючи життя тварин, М. Загірня намагається розповісти найцікавіші епізоди з їхнього життя, обґрунтовує свої розповіді, посилаючись на визначних особистостей (як це робив і Б. Грінченко): Беккера, Франкліна, Сінклера та ін.

Зокрема, цікаво письменниця розповідає про життя собак. І хоч більшість з описуваних герой є безіменними (подаються узагальнено), вони не стають менш значущими і не втрачають своєї унікальності. Так, «оповіданнячко» «Собака сухарі розмочує» складається всього з двох речень, але ми чітко уявляємо, як собака несе сухарі до миски з водою. У оповіданні «Собака вимагає справедливості» детально описується, як собака розкручує рожен над вогнем, щоб

засмажити курча. В інших творах старий собака на кличку Чарлі заздрить молодому Джеку і намагається в усьому бути схожим на нього: «Він силкувався все робити так само, як і Джек, навіть їсти почав усе те, що єв Джек, хоч попереду не єв нічого, опріч м'яса. Це все він робив, усю ту муку терпів тільки на те, щоб зазнати ласки» [1, 37]. Собака Карло ховається в мішок, коли його господарі пакують речі, бо він теж хоче купатися у морі. Нерон їздить залізницею і ніколи не помиляється дорогою, а Тоулер товаришує з сорокою.

Оповідання написані зрозумілою, легкою для сприймання мовою. Описи тварин, які мешкають у різних куточках світу, дають можливість здійснювати віртуальні мандрівки пісками Африки, морями Далекої Півночі, казковою Індією, літньою Шотландією тощо. Таким чином письменниця знайомить дітей не лише з тваринним світом, а й з географією.

Головним, на нашу думку, у цих творах є те, що вони пронизані почуттям щирої дружби між людиною і твариною, бажанням прийти одне одному на допомогу. Проте є розповіді, які викликають у читачів справедливе обурення жорстокими діями людей. У творі «Мати-ведмедиця» матроси безжалісно вбивають ведмедицу та її ведмежат, а в оповіданні «Звірі докоряють» офіцер стріляє у мавпу, яка тримала мавпенятко. Смертельно поранена тварина «помочила палець у кров і показала кров офіцерові, а потім показала на свою дитину, наче хотіла сказати: "на що ти відняв у його матір?"» [1, 66].

Отже, анімалістичні оповідання Б. Грінченка та М. Загірньої – це безцінна мандрівка у світ живої природи крайнами світу. Своїми дитячими творами про тварин письменник здійснив вагомий внесок у розвиток жанру анімалістки в українській дитячій літературі.

Традиції української анімалістки продовжили розвивати у літературі ХХ–ХХІ ст.: Олександр Олесь, М. Йогансен, О. Копиленко, М. Підгірянка, О. Іваненко, П. Вороњко, М. Стельмах, М. Вінграновський, М. Слабошицький та ін.

Джерела

1. Грінченко Б. Розум та почування у живої тварі / Б. Грінченко. – К. : Богдан, 1994. – 78с.
2. Грінченко Б. Казки / Б. Грінченко. – К. : Веселка, 1990. – 74 с.
3. Франко І. Байка про байку / І. Франко // І. Франко. Зібрання творів: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 20. – С. 167–173.

В статье рассматривается вклад Б.Д. Гринченко в развитие анималистической литературы для детей, особенности и классификация анималистических произведений, написанных в соавторстве с М. Загирней.

Ключевые слова: анималистика, сказка, рассказы, жанр.

The article presents Borys Grinchenko's contribution into the development of animalistic literature for children, the peculiarities and classification of animalistic literature, written in collaboration with M. Zahyrnyi.

Key words: animalistics, fairy-tale, stories, genre.